

سخن سر دیر

قاسم ترخان

محمد مجتهد شبستری (متولد ۱۳۱۵ در شبستر) از نواندیشان معاصر است که آثاری مانند ایمان و آزادی، نقدی بر قرائت رسمی از دین و تأملاتی در قرائت انسانی از دین و ... درباره نسبت متون دینی اسلام با هرمنوتیک جدید و نسبت اسلام با دموکراسی و حقوق بشر و ... را در کارنامه علمی خود دارد.

وی بسیاری از احکام اسلام را در تنافی با زیست عقلانی و اخلاقی می‌داند و آن را خشن و ظالمانه تلقی می‌کند و این وضعیت را محصول به‌کارگیری روشی از سوی فقیهان می‌داند که دوران آن به پایان آمده است.

رجوع به حقوق بشر و بازسازی احکام اجتماعی اسلام به‌ویژه احکام مربوط به بانوان با استفاده از روش تفسیر تاریخی آیات احکام اجتماعی راه برون‌رفتی است که وی پیشنهاد می‌کند.

در بحث‌های اعتقادی نیز با ارایه تفسیر خاصی از وحی، قرآن کریم را تفسیر پیامبر اکرم ﷺ از هستی دانسته و با طرح بحث ذاتی و عرضی، گوهر دین را

تجربه دینی تلقی و به محدودیت عصمت پیامبر اکرم ﷺ و بالتبع امامان معصوم ﷺ در حیطه وظیفه اصلی حکم کرده است. همچنین با ارزیابی سطح دانش پیامبر اکرم ﷺ و امام ﷺ به میزانی که در عصر و زمان آن بزرگواران مطرح بوده، علمی فراتر از آن را انکار کرده است.

این همه از آن رو است که وی تعریف فراتاریخی برای «خسونت» و نیز «عدل» یا «ظلم» قایل نیست و بر این باور است که قرآن کریم جنبه روایی دارد نه حکایت‌گری از واقع. همچنین قرآن کریم تفسیر موحدانه پیامبر اکرم ﷺ از جهان است و نیز قرآن کریم دستورهای قانونی ندارد و احکام اجتماعی آن ابدی نیست. روشن است که این لایه از مبانی براساس آرای می‌باشد که وی در بحث‌های هرمنوتیکی و فلسفه زبانی پذیرفته است؛ مانند توقف فهم همگانی بر تجربی و انسانی بودن متن و تابعیت معنای متن از شرایط تاریخی و فرهنگی.

بنابراین دیدگاه‌های وی را می‌توان در سه سطح بنیادی، مبانی قریب و نتایج و روبناها ارزیابی کرد. این دیدگاه‌ها از سوی بسیاری از اندیشه‌وران حتی از سوی هم‌فکرانش (یوسفی‌اشکوری، قرآن کلام خدا) نقد جدی شده است. نوشتار پیش‌رو که حاصل کار اندیشه‌وران دین‌پژوه در حوزه‌های گوناگون می‌باشد کوشیده است در سه سطح یادشده آرای مجتهد شبستری را نقد و واکاوی کند.

مقاله «عدم انسجام در هرمنوتیک مجتهد شبستری» منظومه هرمنوتیکی وی را مجموعه گردآمده از عناصری می‌داند که به صورتی غیرعلمی از مکتب‌های هرمنوتیکی گوناگون به عاریت گرفته شده است؛ در حالی که این مکتب‌های در

مبانی و بلکه بناها با هم به طور کامل متضاد و حتی متناقض هستند. این ادعای وی که دوران علم اصول و اجتهاد فقهی به پایان رسیده است، در مقاله «تحلیل و نقد نگاه مجتهد شبستری به گستره علم اصول و اجتهاد فقهی» به نقد کشیده شده است.

تعریف و تفسیر جدید مجتهد شبستری از سخن خدا در مقاله «گریز از متن مقدس» مورد واکاوی قرار گرفته و ماهیت دیدگاه وی اومانستی و نسبی‌گرایانه دانسته شده است.

بررسی و نقد نگره قرآن‌شناختی مجتهد شبستری و اینکه سخن گفتن خداوند متعال ﷺ با بشر به وسیله وحی رسالی ناممکن است. در مقاله «بشری‌انگاری قرآن کریم بر اساس نگره افعال گفتاری»، پی‌گیری شده و تمام استنادهای وی بر نگره‌های زبان‌شناختی، در بشری‌انگاری قرآن کریم ناروا، تکلف‌آمیز و تحمیل‌گرایانه دانسته شده است.

بررسی دعاوی و تلقی‌های نامتعارف و ناسازگار با باورداشتهای قاطبه مسلمانان در رویکرد قرآن‌شناسانه مجتهد شبستری و نشان‌دادن ضعف استدلالی، کاستی‌ها و ناکامی‌های این رویکرد بر عهده مقاله «مروری انتقادی بر قرآن‌شناسی مجتهد شبستری» است.

یکی از عرصه‌هایی که مجتهد شبستری به آن ورود کرده، بحث ذاتی و عرضی یا گوهر و صدف دین است. اعتبارسنجی دو نظر وی در این باره بر عهده مقاله «نقد و بررسی نظر مجتهد شبستری درباره گوهر و صدف دین» بوده است.

مقاله «درنگی در نگاه مجتهد شبستری به مسئله عصمت پیامبر اکرم ﷺ»

ضمن تقریر تفسیر خاص مجتهد شبستری از مسئله عصمت و نشان دادن ناسازگاری مبانی با این تفسیر خاص، ادله وی را نقد و واکاوی می‌کند و مبنای وی درباره علم پیامبران و امامان را با چالش جدی روبه‌رو می‌داند. این نظر مجتهد شبستری که مسلمانان باید حقوق بشر غربی را بپذیرند چرا که واقعی‌تر، کاربردی‌تر است و گستره جهانی دارد. در مقاله «اسلام و حقوق بشر» بررسی و اشکال‌های وی در پنج محور پاسخ داده شده است.

